

Копусь О.А.

Мовно-культурна ідентичність як умова досягнення політичної взаємодії в суспільстві

Розглядаються питання досягнення консенсусу в суспільстві через комунікативну взаємодію та мовно-культурну ідентичність. Основна увага приділяється поняттям «політична мова» та «політична взаємодія». Обґрунтовується, що одним із головних шляхів виходу із суспільної кризи є ефективне поєднання і взаємовідношення мови і політики, при всій складності теоретичних рефлексій із цього приводу.

Ключові слова: мовно-культурна ідентичність, політична взаємодія, консенсус, русифікація, суспільство, консолідація.

зиса является эффективное сочетание и взаимоотношения языка и политики, при всей сложности теоретических рефлексий по этому поводу.

Ключевые слова: языково-культурная идентичность, политическое взаимодействие, консенсус, русификация, общество, консолидация.

The issues of reaching consensus in the society through communicative interaction and cultural and linguistic identity are considered. The main attention is paid to the concepts of «political language» and «political interaction». It is substantiated that one of the main ways out of the social crisis is the effective combination and mutual relations of language and politics, despite the complexity of the theoretical reflection on this matter.

Key words: linguistic and cultural identity, political interaction, consensus, Russification, society, consolidation.

УДК : 303.6+327.5

Копусь О.А.,
доктор педагогічних наук, професор,
перший проректор з навчальної
та науково-педагогічної роботи
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Рассматриваются вопросы достижения консенсуса в обществе посредством коммуникативного взаимодействия и культурно-языковой идентичности. Основное внимание уделяется понятиям «политическая речь» и «политическое взаимодействие». Обосновывается, что одним из главных путей выхода из социального кри-

Сьогодні є очевидним, що український шлях до демократії виявився нелінійним і набагато більш складним, ніж це уявлялося на початку суспільних реформ. Він супроводжується глибоким системним зламом суспільства і кризою політичної ідентичності українських громадян. Це виключає однозначність і спрощеність наукових оцінок консолідації українського суспільства, ускладнює завдання розробки проектів і моделей його об'єднання. Проте завданням наукових досліджень у багатьох напрямках, на відміну від ситуативних, амбітних практичних дій, не підтверджених науковими розробками і обґрунтованими прогнозами, є пошук шляхів виходу із суспільної кризи. І одним із головних шляхів такого пошуку є ефективне поєднання і взаємовідношення мови і політики, при всій складності теоретичних рефлексій із цього приводу.

Але проблема ширше, вона полягає, використовуючи мову герменевтики, в «розірваності комунікативної ситуації».

Тема стає актуальнішою, якщо додати топологічне визначення: «українська» мова і «українська» політика в контексті подальших демократичних перетворень та змагань збереження соборності українського суспільства.

Метою статті є обґрунтування мовно-культурної ідентичності як умови досягнення політичної взаємодії в суспільстві.

Цієї проблематиці присвячені дослідження як відомих зарубіжних, так і вітчизняних авторів, які зосередили увагу на ключових питаннях комунікативного процесу (Л. Вітгенштайн, Г.-Г. Гадамер, Дж. Пітерс, П. Рікер; Р. Карагіоз, Л. Угрин, Д. Яковлев та ін.).

Однак багато питань у цьому аспекті ще є недостатньо вивчені і вимагають подальших розробок. Тому обрана для наукового аналізу тема статті є актуальною і своєчасною.

Незважаючи на понад чверть століття незалежного розвитку української держави, наслідки політики русифікації колишнього СРСР ще достатньо значні. Тобто цілеспрямований рух державної політики спочатку Російської імперії, а потім СРСР щодо асиміляції та зросійщення народів, які перебували у сфері їх впливу, руйнування мовно-культурного простору цих народів, має глибокі негативні наслідки, зокрема для нашої держави. Формування «нової» ідентичності – «радянський народ» – було штучним явищем, метою якого було знищення мовно-культурного і ментального суверенітету народів.

Процес русифікації здійснювався через освіту, релігію, зменшення обсягу книгодрукування на мові тої чи іншої нації, ЗМІ тощо.

Важливим інструментом цього процесу стала імперська ідеологія, яка формувала дискурс та світогляд меншовартості неросійських народів, ставила під сумнів їхню ідентичність, фальсифікувала історію і одночасно нав'язувала зверхність російської мови та культури [1].

Політика русифікації проводилася в Польщі, Фінляндії, Білорусі, але найбільш послідовно і найбільш тяжкими руйнівними наслідками це проходило в Україні. Саме тут і частково в Білорусі зазначений політичний курс був довготривалим і послідовним. І незважаючи на провал політики русифікації, розпочатої декретом Ради Народних Комісарів УССР від 27 липня 1923 року, де-факто вона проводилася протягом всього часу, аж до здо-

буття незалежності в 1991 році. Тобто на практиці це проводилося за допомогою численного державного і партійного апарату й багаточисельного населення росіян в Україні, за допомогою російської православної церкви тощо.

Значної фальсифікації набула історія України, окремі її періоди, перекручувалося та викривлялося багато її значних подій.

Для посилення зазначеного процесу активно використовуються марксистсько-ленінські ідеологеми про пролетарський інтернаціоналізм, міф про «братські народи» (його «вірність» українці особливо почули з 2014 року, коли була проведена анексія Криму і почались бойові дії на Сході України).

На превеликий жаль, і в теперішній час на сучасному етапі незалежності України продовжує діяти, за висловом, І. Дзюби, «потужний і добре налагоджений механізм русифікації».

По сей час деякі проросійські налаштовані регіональні еліти та окремі представники політичних парій продовжують маніпулювати мовними проблемами з метою отримання електоральних переваг.

Останнім часом Українська держава реалізувала ряд важливих шляхів в інформаційному просторі, в першу чергу – Інтернет-просторі з метою перекриття каналів російської пропаганди серед українських користувачів соціальних мереж.

Цілком зрозуміло, що «мовна позиція» є підґрунтям взаємодії для політиків, експертів, медіа, науковців, просто пересічних громадян. У той же час «об'єднання», а краще сказати – вплив політичної мови на політичну взаємодію містить протиріччя, які «увійшли до репертуару» певних політичних сил і громадської думки, що сприяло донедавна електоральному рейтингу, але ускладнювало комунікацію.

Дослідження політичної мови та політичної комунікації мають величезну історію, за однією з версій – від Платона до Габермаса [2, с. 20], за складністю вони не поступаються феноменам політичної інтеракції.

Можливість порозуміння, в тому числі, і особливо, у світі політичного, ускладнюється в перехідних суспільствах, де трансформації утворюють розриви та протиріччя, економічні, мовні, культурні, соціальні та політичні. Засоби комунікації можуть ускладнювати порозуміння, але їх функція схожа із завданням герменевтики, яке, на думку Г. Г. Гадамера, «полягає в прокладанні мостів крізь суспільний чи історичний простір, який ізолює один дух від іншого» [3, с. 7].

На думку Д.В. Яковлева, невід'ємною частиною сучасного мовно-інформаційного і політичного простору, комунікативної взаємодії виступає політичний діалог, в якому використовуються різні типи повідомлень. Зокрема, можна говорити про інфор-

маційний тип, яким визначається описовим розвитком теми та браком конфронтаційних елементів, аргументативно-аналітичний тип (переконання за допомогою логічного-понятійного апарату) та імперативний тип (емоційно-експресивний тиск, категоричність суджень, гіперболізація, некоректна метафоричність тощо) [4, с. 55]. Усе це має місце і грає дуже важливу роль у знаходженні порозуміння у сучасному суспільстві, в визначенні понять «злагода», «консенсус» тощо та їх ефективне втілення в суспільну практику.

Поль Рікер характеризує політику «з погляду вживання нею мови», пов'язуючи вирішення цієї проблеми з місцем, яке «займає політика в житті людини й особливо стосовно людської дії..» [5, с. 170]. У цьому контексті політична мова, за П. Рікером, перебуває в просторі між «строгим доказом» і «оманливою маніпуляцією». На думку вченого, в сучасних західних демократіях «політична мова функціонує саме як мова, що бере участь у політичних зіткненнях і сприяє виробленню спільного рішення.. Це означає її надзвичайну вразливість». П. Рікер стверджує, що велика «кількість праць із політичної науки в точному й вузькому розумінні слова.. торкається таких форм обговорення, як процедура торгів або вибори. Саме якістю, складністю й точністю цих процедур, а також деонтологією, що регулює їх перебіг, визначається політична зрілість демократій» [6, с. 176].

Цитований дослідник, аналізуючи політичну мову, торкається проблеми адекватності використання певних політичних понять, зокрема, а в цілому – легітимності суспільних відносин у контексті амбівалентності цінностей.

Як відомо, П. Рікер використовує термін «хиткість» для позначення стану політичної мови, оскільки політична мова «назавжди відокремлена від несуперечливого знання». За П. Рікером, «все, що може бути сказане стосовно хиткості політичної мови, впливає з огляду слабких місць мови на всіх рівнях її політичного вжитку» [7, с. 179].

Анологічної позиції дотримується і Г.-Г. Гадамер. На його думку, передумовою будь-якого розуміння виступає ідентифікація, в тому числі політична, пов'язуючи мову з батьківщиною. Так, наприклад, дослідник зазначає, що Батьківщина – це «не просто місце тимчасового перебування, яке обирають і можуть міняти. ... Вона, ... щось споконвічне.. Коли ми говоримо про споконвічність батьківщини, ми зараховуємо сюди передусім мову.. в рідній мові струменить уся близькість до свого, у ній – звичаї, традиції й знайомий світ.. у реальному вимірі батьківщина – це передусім мовна батьківщина» [8, с. 188].

Викликає особливий науковий інтерес і повну погодженість обґрунтування мови як процесу. «Мова – це не те, що ми маємо у вигляді слів і використовуємо на власний розсуд. Мова – це процес,

коли один дає, а другий бере, і саме в такому процесі вона вибудовується. Мовлення отримує свій сенс саме в такій реалізації і може відбутися лише тоді, коли один співрозмовник контактує з другим, щоб упевнитись у спільності досвіду» [9, с. 190]. Цілком аналогічну позицію відстоює і Л. Вітгенштайн, вважаючи, що «одноосібної мови бути не може. Мова – це діалог. Слово, яке не доходить до іншого, мертво» [10, с. 192].

Г.-Г. Гадамер, аналізуючи політичну взаємодію як умову існування сучасного суспільства, безпосередньо пов'язує це з мовою. Варто не погодитися з його яскравим висловом, що «життя – це заглиблення в мову», відповідно, «будь-який виклад смислового матеріалу, який допомагає іншим зрозуміти цей матеріал, має неодмінно мовний характер» [11, с. 10; 189].

Звертаючись до подій в нашій країні, варто погодитися з думкою Д.В. Яковлева, що українські політики ведуть діалог, в якому самі підтримують дві сторони, політичний діалог, здається, формується за принципом «звертання має містити у собі відповідь чи її передбачати», та нагадує ситуацію, описану Д. Пітерсом, як предмет герменевтичних студій: «У діалозі з померлими, немовлятами, домашніми тваринами чи кимось, хто знаходиться на далекій відстані, мовець мусить підтримувати обидві сторони розмови» [12, с. 72].

Варто зазначити, що особлива роль при цьому належить вербальній культурі в політичному житті – дискусіям, дебатам, діалогам, які повинні оптимально поєднувати раціональні аргументи, відвертість і закритість одночасно, моральні дію і особисту привабливість, вміння говорити і перекопувати, що в сукупності можна вважати політичною взаємодією, в основі якої знаходиться відповідна політична мова на професійному рівні.

Відтак історична обумовленість зв'язку мовно-культурної ідентичності із соціально-політичними подіями перенесла мовну проблему в політичну площину, і це реальність усіх сучасних суспільств. Політична взаємодія в будь-якому суспільстві неможлива без політичної мови як умови забезпечення порозуміння та досягнення певного консенсусу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Угрин Л. Русифікація / Л. Угрин // Навчальний енциклопедичний словник-довідник з політології для студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації / За наук. ред. Н. М. Хоми. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2014. – С. 585–587.
2. Пітерс Джон Дарем Слова на вітрі: історія ідей комунікації / Пер. з англ. А. Іщенка. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 302 с.
3. Гадамер Г.Г. Герменевтика і поетика // Вибрані твори / Пер. з нім. – К. : «Юніверс», 2001. – 288 с.
4. Яковлев Д.В. Політичні дебати як засіб раціоналізації політичної взаємодії / Д.В. Яковлев // Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць. Вип. 40. – Одеса, 2011. – С. 50–57.
5. Рікер П. Навколо політики / П. Рікер. – К. : «Д.Л.», 1995. – 334 с.
6. Рікер П. Навколо політики / П. Рікер. – К. : «Д.Л.», 1995. – 334 с.
7. Рікер П. Навколо політики / П. Рікер. – К. : «Д.Л.», 1995. – 334 с.
8. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика // Вибрані твори / Пер. з нім. – К. : «Юніверс», 2001. – 288 с.
9. Гадамер Г.-Г. Вказ. праця.
10. Гадамер Г.-Г. Вказ. праця.
11. Гадамер Г.-Г. Вказ. праця.
12. Яковлев Д.В. Феномен «політичної мови»: інтерпретації П. Рікера і Г.-Г. Гадамера / Д.В. Яковлев // Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць. Вип. 41. – Одеса, 2012. – С. 69–75.